

ЯВЛЕНИЕ В СЪВРЕМЕННИЯ НАУЧЕН ДИСКУРС

Кирил Димчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Става дума за най-новата публикация на проф. д-р Марияна Стефанова „За българската метакомуникация: метаязык и метакомуникация“⁽¹⁾. Позволявам си да я определя като явление в българския научен дискурс, тъй като в нея оригинално се разработва проблематика, сравнително нова за българската лингвистика.

Задачата, която си поставям с тази рецензия, е да насоча вниманието към постановки на авторката от социолингвистиката и от теорията на информацията с цел да подпомогна разширяването на лингвистичния кръгзор на учителите по български език и литература и те да използват идеите на авторката при осъществяване на занятията в училище.

М. Стефанова се подготвя за написване на книгата в продължение на няколко години. Като източници на изследването си тя подбира обилен емпиричен материал – над 3000 диалогови единства от българската речева комуникация. Едновременно с това тя публикува няколко съдържателни статии, които препоръчвам на учителите. Измежду тях по-важни са: „Метаязыкът на въпросите в обучението по български език“⁽²⁾, „Български метаинформационни структури за евфемистично предаване на информация“⁽³⁾, „За метакомуникациите в устната комуникация“⁽⁴⁾, „За метаинформацията в полето на информация при речево общуване“⁽⁵⁾ и др.

С основание актуалността на избраната проблематика авторката свързва „с необходимостта от разширяване и уточняване на теоретичските знания и практическите умения за средствата, чрез които субектът на речта може да управлява процеса на текущото речево взаимодействие“ (с. 9).

Целта на М. Стефанова – „да се открият видовете метаинформации, да се представи лексикалната и граматическата структура на българския метаязык“ (с. 9), предопределя до голяма степен структурата на книгата – предговор, увод, четири глави, приложения, заключение и библиография.

За основна единица на диалога и за основен обект на анализ на това явление М. Стефанова приема „диалогичното единство, което се разглежда като комплекс от изказвания, или т.нар. реплики (стимулни реакции). Наблюдени-

ята си авторката прави над ексцерпирани диалогични единства от реплики стимули и реплики реакции от ежедневната българска книжовно-разговорна реч. (с. 20 – 21). При анализа на „езиковите структури на ексцерпираните (на този етап) изказвания в българското диалогово единство“ изследователката е използвала основно „методите на функционално-семантичния и комуникативно-прагматическия анализ, преплетени с езиков – лексикален и граматически – анализ“ (с. 93).

Първите две глави – **Първа глава** „Информация и метаинформация в българската метакомуникация“ (с. 23 – 56) и **Втора глава** „Металингвистика и метаезик“ (с. 57 – 90), съдържат полезна за учителя по български език информация във връзка със словообразователната съставка *мета* (със значение ‘свърх’ и ‘после’, вж. с. 58), определяна като ключова в теорията на металингвистиката, и с конструктите:

(1) *металингвистика* – авторката приема позицията на М. Бахтин (с неговото име се свързва въвеждането на термина „металингвистика“), според когото „металингвистиката е чисто и просто философия на езиковите изказвания, т.е. съдържателен анализ на речта“, а предметът е „речевото общуване и възникналите в него диалогически отношения, изказвания“ (с. 59);

(2) *метаезик* – М. Стефанова уточнява, че „метаезикът е посредникът, носещ допълнителна метаинформация, която в определени случаи може да има по-силно информативно значение от чисто лингвистичното изразяване. Метаезикът предава скрити значения и в този смисъл спомага за разбирането и тълкуването на лингвистичните изказвания. Метаезикът е средство да се опише естественият език при речева комуникация, като за целта може да изпълнява различни функции: подчертаваща, подсилваща, противопоставяща и т.н. Той е помощен език, който улеснява възприемането от участниците в комуникативния процес. В ежедневното си общуване, съзнателно или не, ние непрекъснато си служим с метаезик“ (вж. и примерите, с. 64 – 67);

(3) *метакомуникация* – в изследването си авторката обяснява, че това е „комуникацията по повод на самата комуникация“, т.е. метакомуникацията „дава информация за това, как се интерпретира информацията, която е подадена“ (с. 27);

(4) *метаинформация* – М. Стефанова споделя редица твърдения, че информацията е „информация, която се извлича не от чисто лингвистичното значение на думите, от естествения езиков корпус, а от метазначението на метаоператорите (думи и изрази), които изграждат метаезика“ (с. 15); че *метаинформацията* „при диалогично езиково общуване запълва езиковата информация, като бележи най-често началото и края на диалога, и по-рядко, като го поддържа“ (с. 36).

(5) *метаоператори* – това са езиковите елементи, с които „може да се започне, да се поддържа, да се свързва, коригира и т.н. информацията в процеса на речевото съобщение“ (с. 92).

Посочените конструкти се интерпретират детайлно в следващите две глави. Разсъжденията на авторката са подкрепени с подходящ езиков материал, който учителите могат да използват в работата си.

В **Трета глава** „Метаинформационни оператори – прагматика и лексикално-граматически средства за изразяването им“ (с. 91 – 131) се анализират характерните за българския език различни видове метаинформационни оператори („или структури, формули, елементи“) и лексикално-граматичните средства за изразяването им. Авторката анализира два типа метаоператори:

– *цели готови граматически структури*, взети от езика, изборът и употребата на които носи определена информация. Това са такива метаинформационни формули, с които в българския език може да се изразява: ирония, несъгласие с нещо или с някого, омаловажаване на вече изказан факт, разграничаване от вече изказан факт, съгласие с нещо или с някого, нежелание за действие и др. (вж. по-подробно с. 96 – 101);

– *езикови елементи, които са като „привнесени, чужди тела“*, носещи определена метаинформация“ – (1) глаголи от основния речников фонд (*чувам – чуя, виждам – видя, слушам, гледам*), (2) почти глаголни (или полуглаголни) и глаголни метаоператори – *знаеш ли, знаеш, знам ли аз; разбираш ли, разбираш,; виждаш ли, виждаш, представи си* и др.; формите – *чакай, гледай*; формулите – *Чуй сега! Чакай малко! Гледай сега!* и др.; (3) свързващи метаоператори (за йерархизиране – *трябва особено да се наблегне, това е много важен въпрос* и т.н., и за коригиране – *лошо се изразих, какво говоря* и др.); (4) етикетни метаоператори – това са всички етикетни формули (*извинявай, моля* и пр.); (5) метаоператори за евфемистично даване на информация (напр. *меко казано, по-деликатно да се изразя и пр*).

Четвъртата глава „Метаезик и метаинформация в научната, дидактичната (по-правилно – дидактическата КД) – и всекидневната комуникация на младите хора“ (с. 133 – 163) има прагматична насоченост. Направен е опит всяка от видовете комуникация (научна и дидактическа) да се разглежда и в контекста на обучението по български език (в средното и във висшето училище).

В раздела 4.1. „Метаезик и метаинформация в научната комуникация“ авторката формулира два съществени извода: (1) „За съжаление, лингвистиката, решавайки задачите на обучението по български език, често избягва решаването на принципни проблеми, каквито са например проблемите на речевата комуникация и в това число на металингвистиката на въпросите и на отговорите. Изучаването на българската лингвистика по този начин се

превръща в изкуствено образование, в „наука за науката“, в език, в известна степен в реч, но не и в речева комуникация“ (с. 137); (2) „на този етап от развитието (българското училище) е преди всичко за обработка (или овладяване и усвояване) на езиковия материал по български като език и реч. За да отговори на съвременните изисквания на езиковото ни общество, това обучение трябва да разглежда и описва употребата на този материал в диалогичната реч (като речево общуване), което би му отредило подобаващото му се място в метаезиковите отношения на българската метакомуникация“ (с. 142).

В раздела 4.2. „*Метаезик и метаинформация в образователния процес (или в дидактичната комуникация)*“ М. Стефанова формулира важни тези: (1) „метаезикът играе съществена лингводидактическа роля в педагогическия процес на речева комуникация“ (с. 143) и (2) „метаезикът в образователната комуникация представя най-важните средства на концептуалното моделиране на речевото изказване на комуникантите“ (с. 144). Подчертава се, че източникът на метакомуникация в образователния процес е в „способността на комуниканта да вижда (или да слуша) своите действия (вербални или невербални) от позицията на подател в комуникативния акт, да ги възприема така, както получателят би ги възприел. С други думи – метакомуникацията в дидактичната метакомуникация има дълбоко рефлексивна и емпатична основа“ (с. 145).

В раздела 4.3. „*Метаезик и метаинформация във всекидневната комуникация на младите хора у нас*“ се представят „наблюдения върху някои метаинформационни структури в процеса на тяхното функциониране в езика на младите хора“ (с. 154). Метаезикът на младите хора според социолингвистката „не е отделен език, а техният разговорен език, обслужващ делничната им сфера на общуване“ (с. 155).

В *Заключението* (с. 164 – 165) М. Стефанова подчертава проблеми, разработването на които предстои (с. 165): изследване на законите, които съпътстват промяната на информационните елементи в метаинформационни; на метаинформационните оператори, които участват в различна степен в различните по стил и по вид текстове; на един метаезиков лексикон на българската метакомуникация.

В *Приложенията* (с. 167 – 176) – са представени тематично обвързани образци от проучвани текстове, с които се илюстрират ролята на метаоператорите в метакомуникацията и различните ефекти, които се получават от включването им в речевото общуване (обяви за запознанства, съобщения на телефонен секретар, речник на кандидати за работа, изразяване на недоразумение, биография).

Библиографията (с. 177 – 187) включва богат списък от 170 заглавия на цитирана и използвана литература на български, руски, английски, унгарски език.

Книгата на М. Стефанова е **явление в българския научен дискурс**. Социалната значимост се изразява в това, че авторката откроява видовете метаинформации. Заслужава висока оценка опитът ѝ да се представи лексикалната и граматичната структура на българския метаязык.

Твърде актуален за съвременната лингвистика е анализът на българската разговорна реч. Приносът на М. Стефанова в това отношение е безспорен.

За отбелязване е и приносът на авторката при анализа на голям брой вербални метаоператори. Анализът на разговорна реч е проблем, неразработен в съвременната лингвистика, поради което постигнатото от М. Стефанова заслужава висока оценка.

За учителите по български език книгата представлява интерес не само с оригиналните си теоретични постановки, но и с многобройните примери, с които авторката подкрепя разсъжденията си. Особено полезни примерите ще бъдат за оптимизиране на речевото общуване на учениците, за обогатяване на идеолектите им с нови за тях начини за изразяване.

БЕЛЕЖКИ

1. Велико Търново, Издателство „Знак ’94“ 2014, 192 с.
2. В: Комуникативната компетентност в съвременния научен дискурс. София, Издателство „Булвест 2000“, 2005, с. 318 – 323.
3. Български език и литература, 2007, №2, с.22 – 27.
4. В: Summa cum pietate. Studia literarum. Series linguistica. Отговорността пред езика, книга 3. Шумен, УИ „Епископ Констатин Преславски“, 2009, с.263 – 271.
5. В: Езикът и културата на съвременния свят. Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ (Бургас). В. Търново, Издателство „Знак ’94“, 2012, с. 445 – 452.

PHENOMENON IN MODERN SCIENTIFIC DISCOURSE

✉ **Prof. Kiril Dimchev**
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: kirildimchev@abv.bg